

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора філологічних наук, професора
КУЗЬМЕНКА ВОЛОДИМИРА ІВАНОВИЧА про дисертацію
ПОНОМАРЕНКА ВІТАЛІЯ ВАЛЕРІЙОВИЧА «Поетика та
проблематика романів „Чорний Ворон” („Залишенець”) та
„Маруся” Василя Шкляра», подану до захисту на здобуття
наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності
10.01.01 - українська література**

В останні десятиліття особливої актуальності у вітчизняному літературознавстві набула проблема ревізії культурної амнезії як явища, спричиненого і репресивною політикою радянського режиму, і психологічною спробою самозахисту суспільства перед повторним проживанням травми в процесі її пригадування.

З урахуванням нових даних історичної науки художньо переосмислюється діяльність найвідоміших історичних діячів, руйнуються за давнини стереотипи їх оцінок. Відбувається зміщення акцентів зі сфери соціальної проблематики у сферу морально-етичних та націогворчих проблем, класові цінності поступаються місцем загальнолюдським ідеалам, що зумовлює посилення гуманістичного пафосу творів.

З-поміж мистецької спадщини вітчизняних письменників - творців історичного прозописма - помітно вирізняється художній доробок Василя Шкляра - «літературного вікінга, легіонера, який завжди готовий до текстових походів і зіткнень з образно-художніми стихіями, що раніше не розроблювалися ним». Ці слова літературного критика Я. Голобородька якнайточніше характеризують постать В. Шкляра у літературному процесі кінця XX - початку XXI ст. Цей прозаїк справді зумів поєднати, здавалося б, непослужане - шалений читацький успіх та добірну прозу, гостросюжетні лінії, традиційні художні прийоми та актуальні для України проблеми.

З огляду на сказане обрана тема дослідження Віталія Валерійовича Пономаренка є, безперечно, актуальною, оскільки зумовлена об'єктивною

потребою «всебічного наукового вивчення історичної романістики В. Шкляра як знакового явища сучасного літературного процесу». Своєчасним також «видається комплексне осмислення автентичного жанру українського історичного роману, що відтворив боротьбу українського народу проти агресивної тоталітарно-репресивної політики Кремля» (с. 15).

Дисертацію виконано у відповідності з планом науково-дослідного проекту кафедри української літератури Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова «Шляхи розвитку української літератури ХУІІ-ХХІ століть». Тему наукового дослідження затверджено на засіданні вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол №5 від 15 листопада 2015 року) і заочно затверджено на засіданні бюро Наукової ради НАН України з проблеми «Класична спадщина та сучасна художня література» при Інституті літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України (протокол № 1 від 19 травня 2016 року).

Робота композиційно струнка, думка, як правило, розвивається логічно. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків до кожного з розділів і загальних висновків та списку використаних джерел, що нараховує 227 позицій. Загальний обсяг дисертації становить 199 сторінок, із них - 179 сторінок основного тексту.

У «**Вступі**» дисертації подано систематизований огляд підходів сучасної науки до вивчення художньої творчості В. Шкляра, праць філософського, культурологічного, літературознавчого векторів, обґрунтовано актуальність теми, визначено мету й завдання дослідження, його об'єкт і предмет, окреслено методи дослідження, а саме: синтез принципів біографічного, культурно-історичного, порівняльно-історичного та інтертекстуального при загальному системному підході. Теоретичну базу дисертації формують роботи, присвячені проблемам жанрології, функціонуванню історизму та міфопоетичної парадигми в літературі, що належать вітчизняним і зарубіжним адресантам: Р. Барту, М. Бахтіну, Н. Бернадській, Т. Бовсунівській, А. Гуляку, Г.-Г. Гадамеру, М. Ільницькому, Н. Копистянській, Л.

Ромашенко та іншим. Також у «Вступі» розкрито наукову новизну, теоретичну і практичну цінність дисертації, наведено відомості про апробацію результатів роботи та публікації.

Традиційно перший розділ будь-якої дисертаційної студії є «теоретичним», тож і в нашому випадку В. В. Пономаренко у першому розділі - **«Історична романістика в сучасному науковому осмисленні»** - висвітлює різні кути зору вітчизняних (С. Андрусів, Н. Бернадська, З. Голубева, В. Дончик, М. Жулинський, Л. Новиченко, М. Сиротюк та ін.) і зарубіжних (Ю. Лотман, Б. Оскоцький, Б. Томашевський та ін.) дослідників про специфіку історичного жанру, узагальнює літературно-критичні відомості щодо жанрової диференціації творів про минуле, генези й типологічних особливостей української історико-пригодницької белетристики, розкриває специфіку рецепції історичного минулого В. Шкляра.

Зокрема, в підрозділі 1.1. *«Теорія й історія жанру історичного роману, його антиномійність у радянську й посттоталітарну добу»* дисертант, спираючись на значний теоретичний матеріал, окреслює стратегію літературознавчої науки ХХ - початку ХХІ ст. в ділянці жанрової теорії історичної прози. Не можна не відзначити згаданий розділ як один із найбільш досконалих, оскільки у ньому фахово й розлого систематизовано численні підходи до жанру історичної романістики, критично оцінено їх результативність, зроблено спробу полемізувати з окремими положеннями, адже генологія в складі науки про літературу належить до однієї з найбільш дискусійних проблем, хоча її науковий набуток досить вагомий. Але справа не стільки в кількості праць, скільки в гілюралістичності концепцій та аргументів, часто таких, які заперечують одні одних. Незважаючи на це, автор не розгубився в обширі різномірної інформації і зміг узагальнити її на належному рівні.

У підрозділі 1.2. *«Історичні й естетичні концепції романістики В. Шкляра»* дисертант фахово аналізує особливості художньої інтерпретації письменником історичного минулого України.

Проаналізований матеріал переконує реципієнта в тому, що історичному жанру в бутті художньої свідомості належить особлива роль: у певні періоди своєю продуктивністю він випереджав усі інші жанри і за чисельністю творів, і за

популярністю серед читачів.

Загалом матеріал у першому розділі дисертації виписано цікаво, зі знанням справи й аргументовано переконливо.

У другому розділі роботи - **«Роман “Чорний Ворон. Залишенець” як розвиток традиції й новаторська проекція художнього історизму»** - дослідницька увага зосереджена на характеристиці визначальних аспектів поетики роману В. Шкляра «Чорний Ворон».

У підрозділі 2.1. *«Специфіка авторської жанрової та композиційної моделей»* проаналізовано жанрову, сюжетно-композиційну, ідейно-тематичну парадигми роману «Чорний Ворон».

Підрозділ 2.2. *«Поетика образотворення та стилю В. Шкляра»* містить осмислення специфіки образної системи роману «Чорний Ворон» та його стильових параметрів.

Варто зауважити, що художній дискурс осмислюється у другому розділі дисертації досить вправно, у світлі визначеної проблеми з урахуванням сучасних уявлень про специфіку аналізу текстів.

Третій розділ дослідження - **«Парадигма національного резистансу: опозиція “жінка проти ворожої агресії” (роман “Маруся”)**» - присвячено висвітленню жанрово-стильової, ідейно-тематичної та образної природи роману В. Шкляра «Маруся».

Підрозділ 3.1. *«Авторська візія історичної дійсності й особливості психологізму роману»* містить авторську рецепцію історичного минулого й специфіку його художнього втілення у романі «Маруся».

У підрозділі 3.2. *«Характерокреаційна поетика та її роль в інтерпретації феномену збройного резистансу»* основний акцент дослідником зроблено на принципах моделювання образної системи роману «Маруся».

Загалом третій розділ дисертації написано також цікаво, на належному рівні.

Завершують дослідження розлогі й чіткі **«Висновки»**, в яких стисло викладено

основні результати наукового пошуку і окреслено ті теоретичні та історико-літературні проблеми, які можуть стати предметом вивчення у подальших студіях про історичну белетристику В. Шкляра. Цілком поділяю ключову тезу дослідника: «Змодельована у романах “Чорний Ворон” та “Маруся” парадигма національного резистансу В. Шкляра базована на синкретизмі історичних фактів та художньої вигадки й підпорядкована ідейному змісту: ствердження нескореності українського народу в боротьбі за свободу, відновлення історичної пам’яті, актуалізація уроків минулого в контексті сьогодення. Письменницька візія повстанської боротьби 1919-1922 рр. репрезентована на рівні образної, сюжетно-композиційної, жанрово-стильової систем і засвідчує оригінальність концепції минулого в межах жанру історичного роману» (с. 178-179).

Отже, рецензована робота заслуговує на високу оцінку. Водночас запропоноване дослідження спонукає до висловлення побажань і зауважень:

1. Оскільки дослідницька мета дисертанта «полягає в аналітико-синтетичному осмисленні поетики історичних романів В. Шкляра “Чорний Ворон” та “Маруся” в аспекті з’ясування авторської візії історичного минулого», у роботі необхідно було присвятити хоча б кілька сторінок аналізу поняття поетики, синтезувати дефініцію означеного явища на основі діахронічного огляду його історії, показати власне бачення терміну. Таке доповнення із залученням праць про поетику, що належать перу Г. Клочека, М. Кодака та деяких інших літературознавців, надало б наукового тону і більшої переконливості у тій частині дисертаційної студії, яка стосується власне поетики образів.

2.

«Список використаних джерел» у дисертації Віталія Валерійовича Пономаренка досить солідний. Разом з тим необхідно констатувати, що до операційного поля аналізу чомусь не потрапили сучасні праці з проблем наукової студії: 1. Миколаєнко А. «Чорний Ворон»: сигнал для суспільства // Літ. Україна. - № 5 - 2011. - С. 3; 2. Пухонська О. До витоків національної травми або «білі плями» «темної пам’яті» у романі Василя Шкляра «Залишенець. Чорний ворон». *Синопсис:*

текст, контекст, , №3 (15), 2016.

ІЛШ:

<http://synopsis.kubg.edu.ua/index.php/synopsis/article/download/217/212>

;

3. Пухонська О. Літературний вимір пам'яті : Монографія. Київ, 2018. 304 с.

На мій погляд, ключові положення згаданих праць могли б бути корисними при аналізі романів В. Шкляра «Чорний Ворон» і «Маруся» як текстів культури, які втілюють процес відродження національної пам'яті. Вони прочитуються як своєрідна преамбула до інтерпретації національної травми, закоріненої у подіях, які донедавна були на маргінесах пострадянської історії

3. Не зайвим у дисертації В. В. Пономаренка міг бути бодай один абзац про вплив історичної романістики Василя Шкляра на сучасних українських письменників, які вважають, що, крім них, ніхто нічого не пише.

Висловлені зауваження та спостереження є запрошенням до наукової дискусії і загалом не применшують наукової цінності, аргументованості та плідності здобутих Віталієм Валерійовичем Пономаренком положень і висновків.

Проблема, яку порушив дослідник, справді значуща, цікава, багатогранна, має важливе значення для історії сучасної української літератури, бо в ній заповнено «білу пляму» — проаналізовано національні, соціальні й моральні аспекти проблематики та художні особливості історичної прози В. Шкляра, зокрема її жанрово-стильову й сюжетно- композиційну специфіку та поетику образів.

Варто підкреслити тотожність змісту автореферату й основних ідей дисертації, а також зауважити, що основні положення роботи висвітлено в 5 статтях, із них 4-у фахових українських виданнях, 1-у закордонному, достатньо апробовані на науково-практичних конференціях різних рівнів.

Практична цінність дисертації зумовлена тим, що її результати можуть стати підґрунтям для подальшого вивчення історичної белетристики Василя Шкляра, а матеріали можуть бути використані при викладанні певних тем з історії української літератури початку ХХІ століття в середній і вищій школі, під час написання студентами курсових, дипломних і магістерських робіт. У дисертації систематизовано відомості про життя і творчість В. Шкляра, її результати можуть

бути важливими для розуміння історії українського роману початку ХХІ ст., модифікацій загальних законів поетики, її чинників і ресурсів в індивідуальному вияві.

Вважаю, що робота «Поетика та проблематика романів „Чорний Ворон” („Залишенець”) та „Маруся” Василя Шкляра» є самостійним, методологічно й теоретично обґрунтованим, виконаним на належному фаховому рівні, завершеним науковим дослідженням. Дисертація, автореферат і публікації цілком відповідають профілю спеціалізованої вченої ради К 26.053.22 Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, вимогам пп. 9-10 та 12-13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України

від 24 липня 2013 р. за № 567 (зі змінами, внесеними Постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 року, № 656). Отже, Пономаренко Віталій Валерійович заслуговує на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 - українська література.

Офіційний опонент:

Доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри романо-германських
мов Національної академії
Служби безпеки України

В. Кузьменко

Підпис В. Кузьменка засвідчую

Учений секретар
кандидат
юридичних наук

О. Бутенко